

SOMOS ZSUZSANNA

Az archaikus magyar nyelv bizonyítéka a Halotti Beszéd

„Esküszöm az egy élő Istenre, hogy véretem és életemet a hazáért és a királyért, az egri vár védelmére szentelem. Sem erő, sem fortély meg nem félemlít. Sem pénz, sem ígéret meg nem tántorít. A vár feladásáról sem szót nem ejtek, sem szót nem hallgatok. Magamat élve sem a váron belül, sem a váron kívül meg nem adom. A vár védelmében elejétől végig alávetem akaratomat a nálamnál feljebb való parancsának. Isten engem úgy segítjen!” (Gárdonyi Géza: Dobó István kapitány esküje – Egri csillagok.)

Vajon elgondolkodott-e már valaki azon, hogy

miért esküdött Dobó az egy élő Istenre. Talán az is ismerősen cseng fülünkben, amit régi regényekben olvastunk, vagy filmekben láttunk/hallottunk a bíróságokon, amikor a tanúkat megeskették az Élőistenre, annak bizonyosságául, hogy igazat mondtak. Az eskü szövege a következő volt: „Esküszöm az Élőistenre, hogy tanúvallomásomban igazat mondtam”.

Ki volt ez az Élőisten? Hogy megértsük, vegyük elő az egyik legbecsesebb írásos magyar nyelvű emlékünket, a Halotti Beszédet.

Általában ismert, hogy Pray György a pozsonyi káptalan könyvtárában talált rá, amelyet 1813-ig őriztek ott, majd a budapesti Nemzeti Múzeumnak adományozták. Később a nyelvemlék az Országos Széchényi Könyvtárba került, ahol ma is van.

A latin nyelvű kódex 172 hártylevélből áll, valamelyik dunántúli kolostorban készült, talán éppen Pannonhalmán, a boldvai bencés apátság használatára. 1203-ig a kis Borsod megyei faluban, Boldván volt, majd visszakerült a Dunántúlra, és föltevések szerint 1204 és 1216 között a Somogy megyei Somogyvár bencései birtokolták. A kódexben található feljegyzés szerint azt 1228-tól a tatárjárásig, tehát 1241-1242-ig a régi Pozsony megyei Deáki falu (ma Diakovce) bencés templomában használták. Deákit, amely a régi Pozsony és Nyitra megyék határán van, még István király adományozta az 1001-ben alapított pannonhalmi bencés főapátságnak. A kódex a tatárjárás századában került Pozsonyba.

A kódex egyházi célra készült, egyházi határozatokkal szertartásokkal foglalkozik, latinnyelven közli az esztergomi zsinatok döntéseit, a böjti rendet, az egyházi naptárat, a miseszövegeket, szertartásokat, temetési szokásokat és a királylajstromot, a magyar királyok uralkodásának sorrendjét.

A lajstrom az első magyar királlyal, az államalapító Istvánnal indul, és 1210-ig, II. András uralkodásának hatodik évéig terjed. Ebből adódik a feltevés, hogy a Halotti Beszéd és Könyörgés nem keletkezhetett 1210 után, csak előtte.

A kéziratos könyvet valószínűen többen írták, másolták. A halotti misék szövege és a temetési szertartások leírása egyetlen kéz munkájára vall.

A kódex egyetlen magyar nyelvű lapja a 154. a. számú lapon van, amely az első, összefüggő magyar nyelvemlékünk. A Halotti Beszéd és Könyörgés szövegének vonalvezetése, duktusa olyan egyöntetű, hogy csak egyetlen szerzője, másolója lehetett. Pais Dezső nagy nyelvtudásunk szerint a felfedező nem Pray György, hanem Schier Xystus Ágoston-rendi szerzetes. Schier, minthogy tudott magyarul, s mivel igen jól ismerte a pozsonyi káptalani könyvtárat, ahol a kódexet őrizték, már Pray előtt megismerkedett a Halotti Beszéd és Könyör-

gés magyar szövegével. Bárczi Géza nyelvtudásunk is azon a véleményen van, hogy a kódexet Schier Xystus fedezte fel, mégpedig úgy, hogy ez a magyar nyelvű hártyalap a „Pray kódex”-nek nevezett latin nyelvű szertartáskönyv táblájából került elő: a kódex fatáblája és a külső, bőrből lévő fedélboríték közt volt, tömítésként.

De hogy lehetett egy értékes latin nyelvű szertartáskönyv egyik lapja értéktelen tömítőanyag? Azért, mert az egész szertartáskönyv is az lett: t. i. ezt a régi, nemzeti nyelvű szertartáskönyvet egy új, latin nyelvű szertartás kiirtásra ítélte. Tehát tisztán véletlenül maradt fenn ez a latin nyelvű szertartáskönyvnél idősebb magyar nyelvű szertartáskönyv egy lapja.

Az ősi magyar nyelvű keresztény szertartás a keleti, vagy görög-egyház bevett szokása szerint magyar nyelven folyt, mivel ebben a szertartásban az oltár nyelve megegyezett a nép nyelvével.

Ezzel szemben a nyugati, vagy római egyháznál minden nyelvű nép részére csak egy szertartási nyelv volt: a latin. Ezt csaknem 2000 év múlva változtatta meg egy bölcs pápa, VI. Pál, aki a nép nyelvét tette meg az oltárnyelvvé.

Ha tehát a Halotti Beszéd szövege nem a nyugati, hanem a keleti egyház szertartásából való, akkor az idősebb Szent István koránál, mert az ő uralkodása idején került használatba a latin szertartási nyelv. De, hogy Szent István előtt pontosan mikor keletkezett, azt eldönteni nem lehet. Mindenesetre nagyon régi, mert a „homu” és „eleve” szavak még tiszta sumír jellegűek. A „homu” a sumír nyelvben elégetett fát jelentett, az „eleve” pedig élő Istent, aki életet adott minden teremtménynek, mert ő volt az élet forrása és teremtője.

De a későbbiek során többen kitalálták, hogy az „eleve” annyit jelent, mint kezdetben, és még ma is így magyarázzák. Nem törődnek azzal az elemi igazsággal sem, hogyha az „eleve” időhatározó, akkor annak a mondatnak nincs alanya. Pedig éppen Szinyei József finnugor egyetemi tanár írt egy magyar nyelvtant, amelyben az a határozott megállapítás van, hogy minden mondatban kell lenni alanynak és állítmánynak, mert nélkülük nincs mondat.

A Halotti Beszéd szerkesztője írástudó ember volt, ő Elevét tette meg a mondat alanyának, aki teremtette Ádámot. De ha teremtett, akkor Istennek kellett lennie. Az is volt, csakhogy nevét nem a leírt

betűk szerint kell kiejteni, hanem a régi középkorban használatos diplomatikai írásmód szerint. A latinban nincs „ö” betű, ezért a középkorban az „o” betűt tartalmazó neveket a legkülönbözőképpen írták, mint pl.: Ökörd község nevét Vkvrd-nek, Ölbő szigetét Ilbeu-nak, Lő nevű falut Luew-nek stb. Ez azt jelenti, hogy Elevét nem szabad úgy ejteni, ahogy írva van, hanem ahogy a középkori oklevelek olvasásából szerzett gyakorlat mutatja: eszerint az „eve” betűcsoportnak a régi írásmódban az „o” felelt meg a kiejtésben. Így tehát a teremtést végző Eleve helyes kiejtése Élő.

Figyelemre méltó a keresztre feszített Jézus utolsó sóhaja a Keresztfán, amikor azt kiáltotta: „Élj, Élj, lamma sabaktani?” Élem, Élem, miért hagytál el engem? Jézus ezt arámi nyelven mondta, amelyben a szóhoz ragasztott „i” betű birtokrangot jelentett. Tehát a Teremtőistent Jézus is Élnek, vagyis Élőnek mondta, ahogyan abban az időben Galileában (Mezopotámiában) minden lakó így nevezte a sumírok nyelvén. Így került az Élő nevű Isten az arabokéba Allah néven a szírek, káldok, arámiak nyelvébe Él néven, a zsidókéba pedig Elohím néven. Pl. Gabri el jelentése: Isten kebeléből való (ui. „gab” = keb + el).

A „Latiatuc feylem zumtuchel mic vogmuc” kezdetű szövegemlék első hét és fél sora, amelyet először Pray György közölt, mai magyar nyelvre ültetve Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza című munkájában így hangzik: „Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk? Íme por és hamu va-

gyunk. Mennyi malaszttal ellátva teremtette (isten) a mi atyánkat Ádámot, és a Paradicsomot adta lakóhelyéül. És azt mondta neki, hogy a Paradicsomban való minden gyümölcssel éljen, csupán egy fa gyümölcsétől tiltotta el őt, de megmondta neki, miért ne egyék belőle. Íme, amely napon eszel e gyümölcsből, halálnak halálával halsz. Hallotta a teremtő istentől, hogy meg fog halni, de megfeledezett róla.”

A 7. sorban „Halálnak haláláál halsz” (magyarul: halálnak halálával halsz) korai nyelvünk szépséges alliterációja, amely az archaikus magyar nyelv ősi irodalmi sajátsága.

Mindenesetre a Halotti Beszéd és Könyörgés a legrégebb keresztény szertartási szöveg, nem szórványemlék, hanem ősi, hiteles, írásos nyelvemlék (32 sor), amelyet a pap a hívők jelenlétében olvasott fel egy szertartáskönyvből a halott koporsójánál, a gyászolók előtt. Nem alkalmi beszéd volt tehát, hanem szertartáskönyvbe volt bekötve, mert a temetés éppolyan egyházi szertartás volt akkor, mint a keresztelés, a bérmálás, vagy az esketés.

IRODALOM

- Nagy S.*: A magyar nép kialakulásának története. Editorial Transsylvania. Buenos Aires, Argentina.
- Ruffy P.*: Bújdosó nyelvemlékeink. Móra 2. kiadás. 1977.
- Földes A.*: Nyelvi és genetikai őseink a sumerek. Anahita-Ninti RT. 2002.

A Halotti Beszédet másoló szerzetes a Szent István kápolnában (Internet)